

УДК 281.9

DOI 10.35433/2220-4555.16.2019.phyl-3

Андрій Кобетяк,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри електронної безпеки,
публічного управління та адміністрування
Державного університету "Житомирська політехніка"
ORCID: 0000-0002-0457-922X
akobetyak2019@gmail.com

УКРАЇНСЬКЕ ЦЕРКОВНЕ ПИТАННЯ В КОНТЕКСТІ ПРОТИСТОЯННЯ "ПАРАЛЕЛЬНИХ ПРАВОСЛАВНИХ СВІТІВ"

У статті розкриваються основні положення формування ідеї незалежної української церкви XXI століття. Досліджується характер протистояння Константинополя та Москви в контексті світової диптихальної першості. Аналізується сучасний стан роздільності Вселенської православної церкви в розрізі українського церковного питання. Розкривається зміст позиції кожної з зацікавлених Помісних церков.

Ключові слова: автокефалія, Православна церква України, ієрархія, патріарх, митрополит, собор, самоідентифікація.

Kobetiak Andriy. Pytanie Kościoła ukraińskiego w kontekście konfrontacji "równoległych światów prawosławnych".

Artykuł opisuje główne zasady idei niezależnego ukraińskiego kościoła XXI wieku oraz bada odwieczną konfrontację Konstantynopola i Moskwy w kontekście światowego prymatu dyptychmalnego. Przeanalizowano współczesny stan separacji ekumenicznego Kościoła prawosławnego w sprawie ukraińskiego kościoła. Zarysowano sens postaci każdego z zainteresowanych Kościołów lokalnych.

Słowa kluczowe: autokefalia, Cerkiew prawosławna Ukrainy, hierarchia, patriarcha, metropolita, katedra, samoidentyfikacja.

Kobetiak Andrii. The Ukrainian Church question in the context of "Parallel Orthodox worlds" confrontation.

The article describes the main provisions of the idea of an independent Ukrainian church in the 21st century. The age-old confrontation of Constantinople and Moscow in the context of world diptychial primacy is explored. Historically, the proclamation of a new autocephaly has been accompanied, to a greater or lesser extent, by church turmoil. This was manifested in the dissolution of the Eucharistic communion, the interruption of mutual prayerful commemoration of the Primate of the churches, the postponement of the great All-Orthodox Council or pre-council meetings in the twentieth century, and all kinds of political pressure on the part of individual states-bearers of Orthodox culture.

After recognizing the autocephaly of the Ukrainian Church, the longstanding historical confrontation between Fanar and Moscow is gaining momentum. There is a great schism in the Ecumenical Church, which is caused by the formation of two "camps", the watershed of which, officially, is today the church issue of Ukraine. Therefore, the article analyzes the current state of separation of the Ecumenical Orthodox Church in the context of the Ukrainian church issue. The content of the position of each of the Local Churches concerned is revealed.

At the Council of Crete 2016, the Local Churches unambiguously reaffirmed the postulate of the supremacy of the Council in resolving any controversial or complex church issues. Definitely, the process of proclaiming a new autocephalous church is an event of worldwide proportions.

Thomas' proclamation to the Orthodox Church of Ukraine is a well-established fact. It is important that it should only help to build a new Ukrainian nation, but that is not its main task. The main thing is that in pursuit of the national, the Church does not cease to be a Church, so that it does not lose itself. The Church is not only a structure, it is a house of God in which people seek peace of mind, and can be accessed by all who live in Ukraine, regardless of nationality.

There is clearly no brotherly Christian love in the maturing great schism. Therefore, world Orthodoxy places great hopes on the possible gathering of the Heads of Churches to discuss the Pan-Orthodox situation. Further, either consensus and recognition of Ukrainian autocephaly, or a major global split.

Key words: autocephaly, Orthodox Church of Ukraine, hierarchy, patriarch, metropolitan, cathedral, self-identification.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Проблематика утворення нової помісної (автокефальної) церкви періодично гостро ставала перед Вселенською православною спільнотою. Особливо актуальною вона була в другій половині XIX – XX ст., коли більшість визнаних сьогодні церков отримала незалежність. Кожного разу проголошення нової автокефалії супроводжувалося церковною смутою. Це виявлялося в розірванні Євхаристичного спілкування, перериванні взаємного молитовного поминання Предстоятелів церков, відтермінуванні великого Всеправославного собору або передсоборних нарад у XX ст., та різного роду політичному тиску з боку окремих держав-носіїв православної культури. Отже, утворення нової православної церкви, а точніше визнання її незалежності – завжди болючий процес для Вселенського православ'я. Безумовно, на це питання свій політично-економічний відбиток накладає світова геополітична ситуація. Відтак, справа становлення нової автокефальної церкви давно вийшла за межі виключно церковної проблематики. Подібна ситуація сьогодні відбувається у світовому православ'ї.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що надання Томосу Православній церкві України стало лакмусовим папірцем для Помісних православних церков. Давнє історичне протистояння Фанару та Москви набуває нових обертів. У Вселенській церкві назріває велика схизма, викликана формуванням двох "таборів", поділених сьогодні церковним питанням України. Справа не лише в Україні, це вагомий світовий прецедент, який демонструє сучасну практику диптихальної взаємодії та православної еклезіології в цілому.

У зв'язку з політичними, військовими та державницькими змінами та пертурбаціями XX ст. на світовій арені з'явилася низка нових держав, які прагнули мати власну незалежну церкву. Політичні процеси в європейських та балканських країнах не могли оминати церковне життя. Номінально церква від держави відділена і державна влада ніби не втручається в церковні справи, але по факту, кожна із новопроголошених держав відразу ж піднімала питання про церковну автокефалію. Формувалась нова-стара парадигма "незалежній державі – незалежну церкву".

Аналогічна ситуація склалася в Україні. Проголошення державної незалежності 1991 р. не призвело до набуття власного церковного становлення. Багатовіковий вплив Російської церковної імперії накладає відбиток на релігійне життя несформованого українського суспільства. Проблема самоідентифікації, в тому числі й релігійної, гостро відбивається на розбудові нової демократичної України. Відтак, питання проголошення автокефалії було надстратегічним завданням всієї української нації. Сьогодні ситуація склалася таким чином, що світова спільнота відслідковує цю проблему. Об'єктивно, це одна із найактуальніших проблем світового співтовариства. Абсолютно всі православні церкви долучилися до обговорення навколоукраїнської церковної ситуації. Наразі немає одностайності серед помісних церков світу.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. До проблеми проголошення української автокефалії зверталися відомі вітчизняні філософи-релігієзнавці О. Горкуша, Д. Горевой, В. Єленський, С. Здіорук, А. Колодний, П. Кралюк, О. Саган,

Л. Филипович, Ю. Чорноморець та інші. Всі вони одноставно відстоюють ідею об'єктивної необхідності надання незалежності українській церкві, яка, по-факту, є однією із найчисельніших у світі. Крім того, вчені вважають, що становлення молодого українського держави, розбудова громадянського суспільства та припинення війни на сході країни неможливі без автокефальної церковної організації. Важливими є публікації, заяви та інтерв'ю провідних українських ієрархів. Окремо варто згадати патріарха Філарета, митрополитів Епіфанія, Онуфрія та Макарія, блаженнішого Святослава (Шевчука). Завжди актуальними є праці митрополита Олександра (Драбинко), архієпископа Євстратія (Зорі) та інших ієрархів різних церковних юрисдикцій, які постійно виступають із заявами та офіційними документами в різних мас-медіа. Що стосується ієрархів Помісних церков, то більшість предстоятелів та відомих богословів вже висловились стосовно українського питання. Перш за все, це стосується патріарха Варфоломія, патріарха Кирила, митрополита Іларіона (Алфеева), архієпископа Даниїла (екзарха в Україні) та інших церковних лідерів світу. Крім того, важливими є праці видатного українського богослова архімандрита Кирила (Говоруна), провідного спеціаліста світу в сфері міжконфесійної взаємодії та еклезіології (науці про церковну структуру). Саме на еклезіологічні засади повинні опиратися світові ієрархи в обговоренні українського питання.

Очевидно, що в межах однієї статті неможливо вирішити багатовікову проблему боротьби за духовну першість у світі. Це питання давно перестало бути суто церковним. Політизація церковного життя призвела до "маніпулювання благодаттю" і Євхаристією. Вже в епоху Візантійської імперії відомі випадки надання і анулювання Томосу імператором (тобто світською владою) церквам Болгарії та Сербії. Тому, однією статтею неможливо окреслити всю історичну ретроспективу та глибину означеної проблеми. Крім того, Вселенська церква активно обговорює можливість скликання Всеправославної наради, яка повинна внести ясність у можливість майбутнього православного діалогу.

Формулювання мети і завдань статті. Виходячи з наведеного, метою статті є аналіз світової церковної ситуації, яка назрівала давно, але проявила себе після проголошення автокефалії Української церкви. За неповний рік існування Православної церкви України сформувалося два протилежні табори Помісних церков із кардинально протилежними поглядами на українське питання. Крім того, одним із важливих завдань статті є огляд основних положень формування ідеї незалежної української церкви XXI ст. та прогнозування варіантів світової взаємодії після Всеправославної наради, або ж у разі неможливості її скликання.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Кожен із Предстоятелів сьогодні займає власну позицію щодо підтримки чи неприйняття ПЦУ, або займає нейтральну позицію. Проте очевидне формування двох протилежних таборів – промосковського і того, що підтримує рішення Вселенського патріархату. Саме протистояння Константинопольського та Московського патріархатів значно ускладнює позитивне вирішення українського питання. Багатовікове "змагання славою" між Москвою і Вселенським патріархом неодноразово зачіпало українське питання [11, с. 88]. З іншого боку, у релігійних питаннях, що стосуються України, не можна розглядати проблематику протистояння патріархатів у двохвимірній площині Константинополь-Москва. Для нашої землі актуальніша тривала боротьба Київського престолу за власне визнання та незалежність. Мова не лише про конкретну релігійну організацію "УПЦ КП", яка утворилася 1992 р., і знову вже переродилась у 2019 р. після злиття, а згодом від'єднання від ПЦУ. Йдеться про боротьбу автентичної Київської митрополії, власне української церкви, за право вільного і незалежного від Москви існування в своїй країні. Відомий сучасний богослов архімандрит Кирило Говорун стверджує, що українському автокефальному рухові понад 100 років [9]. Хоча канонічна автокефалія української церкви з'явилася лише у 2019 р., спроби її отримати розпочалися ще із 1919 р., коли було проголошено "Закон про Вище управління Української Автокефальної Православної Соборної Церкви". Пізніше були численні спроби

самопроголошення церковної незалежності, звернення українського єпископату до патріарха Тихона, але всі вони закінчувалися невдачею, або ж далі декларативних заяв справа не рухалась. Наприклад, коли в 1922 р. канонічні ієрархи УПЦ звернулися до Патріарха з проханням надати автокефалію, то святитель Тихон, щойно звільнившись з-під домашнього арешту та не володіючи всією повнотою інформації, відмовив [13, с. 17]. Напевне, саме тоді розпочинається боротьба на втримання УПЦ в полі впливу Москви. Усі подальші спроби проголосити автокефалію були невдалими аж до 2019 р. Тому попереду багато завдань для правильного інституювання нової церкви, і при цьому дуже важливо не піддатися на численні російські провокації та спокуси, а також не політизувати Церкву.

Протидія новоствореній ПЦУ, як і самотності всього українського, зокрема національній самоідентифікації наших співгромадян, з боку РФ відбувається на двох основних фронтах. Перший – це відкрита війна на Донбасі та анексія Криму. У відвертій формі Росія винищує на українських територіях все пов'язане із національним корінням українців. УПЦ, за винятком звільнення кількох військовополонених та громадських діячів із полону, стоїть осторонь [14]. Другий – ідеологічний. Через посередництво Московського патріархату в Україні відбувається підміна понять. Основні тези: "у нас прагнуть забрати нашу історичну спадщину", "Москва приймала Хрещення від Візантії", "Київ завжди був російським". Звісно, це доволі очевидні речі. Без Києва Московська церква не має древньої історії, без України вона втрачає своє історичне значення, а отже і вагу на міжнародній арені. Мова вже навіть не йде про те, що УПЦ сьогодні це близько половини загальної кількості РПЦ. Спостерігається контраверсійність: в Україні священики та віруючі люди інколи керуються інтересами далекої Росії, а не проблемами місцевих громад, помісної християнської общини [13, с. 28]. Важливо, щоб народ об'єднався і одностайно протистояв агресору. Адже Росія не може вважати себе правонаступницею Київської Русі, якщо Київ не буде входити в її територію, хоча б у церковному підпорядкуванні. Тому питання залишається відкритим. РФ намагатиметься максимально утримувати Україну в полі ідеологічного впливу.

Сьогодні важливо створити необхідну канонічну та законодавчу базу, що тільки почала реалізовуватися, наприклад Закон України № 5309 про необхідність перейменування церков, керівний центр яких знаходиться за межами України в державі, визнаній країною-агресором. Але йдеться не лише про Закон. Основне – необхідно займатися просвітницькою роботою, щоб промосковські настрої далі не вкорінювалися в українське суспільство та не впливали на процеси самоідентифікації українських громадян. Якщо самоідентифікація українців буде стійкою та однозначною, орієнтиром буде виключно церковний Київ, то вплив РПЦ в Україні мінімізується.

Очевидно, що події навколо Томосу значно загострили вектор церковного протистояння Київ – Москва, та дали поштовх новій хвилі боротьби останньої проти Константинополя. Також державно-церковні відносини в Україні детерміновані реакцією на агресію Росії на Донбасі та анексію Криму. Далеко не останню роль у цьому відіграє присутність РПЦ в Україні. Тому, максимально швидке об'єднання розділених сьогодні на різні юрисдикції православних церков сприятиме консолідації української нації. Необхідно чітко розуміти, що абсолютна більшість прихожан УПЦ Московського патріархату звичайні пересічні громадяни, які люблять свій народ, свою країну (Україну), не займаються різними політично-церковними аферами, і, тим паче, не підтримують ворожу та агресивну політику Кремля та війну на сході [13, с. 35]. Значка кількість і сьогодні відвідує храми цієї конфесії лише тому, що це або віра батьків, або ж в містечку чи селі немає іншої церкви, або це вже традиція. Переважно люди просто приходять до храму помолитися, поспілкуватися з Богом, почути слова настанови про любов, терпіння та покаєння. Причин може бути дуже багато. Більшість із них реально є об'єктивними. Є і чудові священнослужителі в УПЦ, які ніяким чином не мають відношення до "руського міра" і всього подібного. Вони прекрасні місіонери, вірні пастирі своїх вірян. Не можна всіх рівняти під один знаменник. Звісно, у своїй керівній ланці

Московський патріархат сприяє розгортанню російської агресії вже хоча б пасивним мовчанням та невизнанням війни.

Отже, більшість українських прихожан УПЦ МП розуміють ситуацію і, по-факту, багато хто відвідує ці храми лише номінально, у душі очікуючи переходу до незалежної Церкви України. Є й такі, що ходять до храму "за традицією" або із "проханням до Бога". Їм взагалі не принципово, який храм відвідати. Якщо абсолютна більшість прихожан УПЦ МП, як і більшості інших православних церков України, є пасивною, то, напевно, є протидіюча ворожа сила, що пропагує певні імперські інтереси. Вочевидь, це виражається в церковній політиці Кремля. Патріарх Кирило 2016 р. на святкуванні свого 70-річного ювілею заявив, що ніколи не погодиться на зміну канонічної території, адже "Київ – це духовна колыска Русі, як Мцхета для Грузії або Косово для Сербії" [8]. Крім того, в останні роки, мабуть, ще до російської агресії, московська церква все більше підтримує політичні ідеї, ставлячи їх на місце церковних. Усе менше проповідується Христос і Євангеліє. Відомий своєю проукраїнською позицією митрополит Олександр (Драбинко) влучно заявляє, що Російська православна церква сьогодні є насамперед "російською", а потім уже православною [13, с. 12]. Відбувається підміна понять. Це ще один серйозний поштовх для швидшого об'єднання та становлення нової незалежної церковної структури.

Сьогодні основне завдання Київської митрополії здавалося б вирішене: автокефалія проголошена, факт визнання ПЦУ лише двома Помісними церквами наразі актуалізує подальшу діяльність у цьому напрямі. Більшість церков зайняли нейтральну позицію та очікують найближчого Всеправославного зібрання, яке, ймовірно, відбудеться в "Градї Царя Христа" – Єрусалимі, на запрошення місцевого Патріарха. Дійсно, це особливе місце по благодаті, а Єрусалимська церква поправу шанується як Матір усіх церков. Хоча питання синаксисту (зібрання предстоятелів) складне і багатовекторне. Не всі церкви мають одностайну позицію щодо можливості його проведення в тому чи тому форматі. Наприклад, якщо на зібранні буде митрополит Епіфаній і патріарх Кирило як два очільники церкви, то це вже по-суті визнання Епіфанія. А провести таке обговорення без зацікавленої сторони, тобто України є неефективним.

Важливо, що донині не вирішена на канонічному рівні проблема й послідовності утворення нової автокефальної церкви, алгоритм дій відсутній взагалі. Це і є основною проблемою. Існують різні підходи до розуміння цього питання, але вони кардинально відрізняються. З одного боку, можна навести твердження професора університету в Салоніках А. Вавускоса про те, що дарування автокефалії Вселенським патріархом не потребує ратифікації в силу історичного прецеденту та звичаю, який прирівнюється до норм канонічного права [1]. Тобто отримання Томосу достатньо для подальшої діяльності автокефальної церкви без потреби становлення зовнішніх контактів. З іншого – одноосібне рішення Константинополя про українську автокефалію викликало обурення світової православної спільноти, а окремі церкви, наприклад РПЦ від 15 жовтня 2018 р. [7] та Сербська ПЦ від 28 лютого 2019 р. [15] взагалі розірвали з Фанаром Євхаристичне спілкування. Знову постає давня проблема протистояння двох потужних церковних структур. Сам Константинополь, як і новообраний митрополит Епіфаній та почесний патріарх Філарет, неодноразово заявляли про шалений тиск на Помісні церкви та протидію щодо позитивного вирішення українського церковного питання зі сторони РПЦ [6; 16].

Історія становлення диптихіальних, тобто офіційно взаємовизнаних помісних православних церков, показує, що в історії Вселенського православ'я можна виокремити три великих періоди надання автокефалій. Перший – древній, коли розповсюджувалась віра, засновувались нові митрополії. Так утворились перші, так звані, древні патріархати: Римський, з яким відбулося розділення у 1054 р, Константинопольський, Александрійський, Антіохійський та Єрусалимський. Усі вони затверджені авторитетом Вселенських соборів і мають згадки у відповідних канонах та соборних документах [10]. Важливо, що цим церквам статус автокефалії, по-суті, не надавався. Вони затверджені Соборами як уже існуючі та

автокефальні. Наприклад, Єрусалимській Церкві сам Ісус Христос поставляє першого єпископа Якова, свого брата по Йосипу Обручнику. Їх статус та вага в православному світі ніколи сумнівів не викликали. Авторитет цих церков і сьогодні надзвичайно високий. Другий період – це возведення у ранг патріархії Московської церкви у 1589 р. Різниця в часі між Вселенськими соборами та патріаршим статусом Москви близько 1000 р., у церковній та загальносвітовій історії відбулися значні зміни. Древні патріархати втрачають державницьку незалежність та вагу у своїх країнах (Візантія взагалі зникла). У релігійному плані вони й надалі посідають перші місця в диптиху, але в політичному та загальносвітовому значенні відіграють усе меншу роль. І третій – період нових автокефальних церков. 9 церков (а з Американською 10) отримали повну незалежність за останні 150 років. Кожній із новопроголошених автокефалій почергово належить певне місце в диптиху. Стосовно Американської ПЦ, то ситуація залишається невирішеною й сьогодні, адже ця проблема тісно переплітається з оформленням православної діаспори та межами канонічної території, які еклезіологічно та канонічно поки що необґрунтовані. Хоча це питання неодноразово обговорювалося на Передсоборних нарадах та на Великому Критському соборі 2016 р., і навіть було прийнято відповідний документ про порядок оформлення діаспори, ситуація залишилась невирішеною [5, с. 61–70]. Сьогодні питання постає таким чином, що Американська ПЦ може бути визнаною лише в тому випадку, якщо інші Помісні церкви відмовляться від приходів у діаспорі. А це додаткові кошти та надходження.

Незважаючи на вищевказані історичні етапи становлення сучасної структури Вселенського православ'я, сьогодні не існує погодженого та затвердженого документа стосовно процедури утворення нової Помісної церкви. Іншими словами, надання Томосів та проголошення автокефального статусу новоутворених церков – нерегламентоване. Хоча в православ'ї давно існує власний церковно-канонічний кодекс та двохтисячолітня історія, а також, наявна вже значна кількість історичних прецедентів утворення автокефальних інституцій [4, с. 39]. Досвід проголошення вже визнаних Помісних церков хоча й різний, але свідчить про неможливість утворення автокефальних церковних структур методом декларування існуючого стану речей. Тобто, Вселенський патріархат або ж Синаксис (нарада Предстоятелів) не може просто констатувати існування певної церкви як автокефальної. Оскільки немає самої концепції отримання такого статусу, то в різний час різні Помісні церкви неоднаково отримували загальноцерковне визнання. Тому виникає колізія: з одного боку, суто об'єктивні факти свідчать про відсутність у нормах канонічного права процедури проголошення автокефалії, а з іншого – суб'єктивні історично-політичні причини, зокрема й протистояння Московського та Константинопольського патріархатів, впливають на розробку та підписання такого документу.

На Критському соборі 2016 р. Помісні церкви (Антіохійська, Руська, Грузинська і Болгарська не приїхали) однозначно підтвердили постулат про верховенство Соборності при вирішенні будь-яких спірних або ж складних церковних питань. Сюди ж відносяться проблеми світового православ'я, ті, які зачіпають інтереси кількох Помісних церков [5, с. 74]. Однозначно, процедура проголошення нової автокефальної церкви – подія загальносвітового масштабу. У цій ситуації це стосується України. Нескликання Синаксису, на якому можливо прийняти спільне рішення, є конфліктогеном. І Константинополь, і Москва, як православні центри, дотримуються власної стратегії вирішення зазначеної проблеми. Так, Москва прагне зберегти вплив на українське православ'я, а Константинополь відстоює власне історичне право одноосібного надання Томосу. Давнє протистояння двох потужних церковних структур залишається відкритим.

Митрополит Єрусалимської церкви Тимофій стверджує, що українське церковне питання поставило світове православ'я в глухий кут. Ситуація склалась так, що одна із найчисельніших православних церков світу досі не мала власної автокефалії. Українці – носії древньої апостольської віри, яку на Київських горах першим проповідував святий Андрій, а далі Русь приймає спадок від Візантії – ієрархію та священну віру. Відмова в праві на власну

автокефалію суперечить історичним тенденціям. Низка Помісних церков уже офіційно визнали Православну церкву України як законопроголошену. З іншого боку, РПЦ разом із прихильниками всіляко блокують рішення про всезагальне визнання. Низка церков поки утримується від гучних заяв зайнявши нейтральну позицію. Це проблема не виключно української автокефалії, а питання принципу проголошення автокефального статусу загалом. Чи може Вселенський патріарх самостійно приймати таке рішення, чи потребує воно ратифікації інших Помісних церков, де межа благодаті і як вона передається по лінії ієрархії, і чи має хтось на неї певні привілеї? Усі ці питання сьогодні є ключовими у Вселенській церкві. Без їх вирішення неможлива подальша консолідація Христової церкви. Сьогодні розірвалася основа основ – спільна Євхаристія, без якої церква вже не Церква. Склалася ситуація, яка не вписується в євангельський образ церкви – Помісні церкви відверто ворогують. Не з язичниками та зовнішнім світом, а просто між собою за сфери впливу, владу та приходи.

Для обговорення ситуації, яка склалася у світовому православ'ї, необхідний загальний конструктивний підхід. Владика Тимофій переконаний, що церковним лідерам необхідно відмовитись від власних інтересів та привілеїв першості та власного "апостольського походження" на користь блага православної віри, яка знаходиться на межі великого розділення [2].

Повертаючись до проблеми війни на Сході України та її ролі в загостренні релігійного конфлікту відзначимо, що з моменту проголошення державної незалежності Церква отримала значні перспективи для інституювання та розвитку. Однак, як показала історія, це призвело до відродження та виникнення сотень релігійних утворень, котрі регулярно створювали сутички за культові споруди, інколи зі зброєю.

Події на сході України лише загострили "протистояння патріархатів". Руська православна церква, представлена в країні Українською православною церквою, впливає на світоглядну смислоутворюючу мільйонів українців. Провідні релігієзнавці країни В. Єсенський, А. Колодний, Л. Филипович, Ю. Чорноморець однозначно стверджують, що війні на сході країни сприяє присутність РПЦ в Україні. Часто, діяльність священнослужителів східного регіону несе відверто деструктивний елемент у процесі умиротворення конфлікту.

Після подій 2014–2015 рр. чітко виокремилися проукраїнська та проросійська церкви. Два протилежні табори пропагують відповідну політику в Україні й сьогодні. Саме Майдан дав поштовх для нової хвилі розвитку в релігійній сфері. Революція Гідності – подія не лише соціальна, а й релігійна. Це прослідковувалось у спільних молитвах, заявах провідних ієрархів, виступах з майданівської сцени єпископів і священників, стоянні монахів між протилежними таборами, створенні притулку для поранених у Михайлівському монастирі [12]. Перед українськими церквами відкрилась можливість почати розбудову нового громадянського, власне українського суспільства. Перед викликом стояли всі без винятку конфесії. Більшість із них духовно об'єдналась, що символізувало нове відродження [17, с. 6].

Важливо, щоб Церква зберегла той заряд, який отримала на Майдані. Це можливо через діалог із громадянським суспільством, через повагу й толерантність до інакомислячих. Єресь етнофілетизму давно осуджена. Винятково національна складова не може бути підґрунтям для новоутвореної ПЦУ. Так, Церква повинна бути національно-орієнтована [9], але це не центр її служіння. Це не завдання Церкви. Вона лише повинна допомагати вибудовувати нову українську націю. Головне, щоб в погоні за національним Церква не перестала бути Церквою, щоб не загубила себе. Адже Церква – це не лише структура, це – Божий дім, де люди шукають душевного спокою, і до неї можуть звертатися всі, хто проживає в Україні, незалежно від національностей.

Крім ідей державно-стратегічного значення та серйозного впливу на формування незалежної свідомості наших співвітчизників, проголошення статусу автокефалії української церкви має ще одне, можливо, найважливіше завдання – вилікувати розкол [13, с. 20].

Мільйони українських віруючих, тисячі священнослужителів перебували поза спілкуванням із світовим православ'ям. Не могли вільно відвідувати та брати участь у Богослужіннях в святинях світового значення (Свята Земля, Афон). Розкол завжди розділяє. Є розділені, і навіть ворогуючі родини, друзі, робочі колективи. Одне із завдань нової церкви всіх об'єднати, примирити. Розколу більше немає. Можливо, це по-іншому розверне вектор новітньої української історії. Єдина сильна духовно та незалежна Церква України повинна бути основою нової української нації. Лише автокефальний устрій нашої Церкви може відновити довіру між суспільством та церковною структурою, між віруючими та духовенством, між державою та Церквою.

У післявоєнній Європі розпочався процес розбудови нових націй. Оновлення не оминуло й Україну. Формування українського народу як єдиної нації триває й сьогодні. Європейські етноси вже живуть у стадії формування нового громадянського суспільства. Люди з різними ідентичностями навчаються жити в умовах мультикультуралізму. Що стосується України, то Помаранчева революція 2004 р. стала поштовхом. Подальший розвиток у процесі формування нового суспільства надали події Майдану 2013–2014 рр. Сьогодні Україна на певному роздоріжжі. Війна на сході повинна стати чітким індикатором самовизначення наших співгромадян. Очевидно одне – національна самосвідомість за останній рік значно зросла.

Наступний крок у формуванні нового громадянського суспільства – вручення Томосу новій українській церкві. По суті, автокефалія – відповідь на агресію Москви. Світове протистояння двох потужних церковних структур набуває максимальних обертів. УПЦ послідовно використовується як інструмент боротьби в імперських планах. Тому нова автокефальна церква розпочинає існування з потужної протидії та суперечливих процесів у суспільстві. Водночас, саме на неї покладаються надії в сприянні перемоги української нації, зокрема і військової. Це може виявлятися по-різному. Через капеланство, волонтерство, соціальну місію. Але існує чітка межа: Церква – не інструмент у руках влади, Церква – не один із видів зброї проти агресії РФ [9]. Церква любить і приймає всіх, особливо грішників.

Основний критерій протистояння патріархів та самоідентифікації населення полягає у визнанні об'єктивної реальності, а отже – війни. Сьогодні Україні потрібна Церква, затребувана суспільством. Завдяки материнській Константинопольській церкві Україна завершила багаторічну боротьбу за власну церковну незалежність. Москва уже позаду, але наразі це лише на папері. Ідеологічна війна у вигляді протистояння двох церков триває. УПЦ заплющує очі на військову загрозу з боку РФ, на тисячі життів. Ось об'єктивна реальність сьогодення. Цим вона втратила панівне становище в релігійному житті країни. Російська пропаганда через УПЦ далі підтримує риторику щодо громадянської війни, заперечує агресію на Донбасі, акцентує увагу на "замороженні конфлікті" та інше.

Важливим кроком до примирення і водночас свідченням відкритості до діалогу є утворення Комісії з міжхристиянських відносин Православною церквою України на засіданні Священного Синоду від 5 грудня 2019 р. [3]. Заради справедливості відзначимо, що подібні комісії створювались і УПЦ МП, і УАПЦ, і УПЦ КП, але далі факту такого створення ці комісії не мали жодної конструктивної діяльності. Тому надзвичайно важливо, щоб новоутворена інституція працювала на благо примирення українських церков. Це можливо лише на основі толерантності та діалогу. Якщо діяльність Комісії вийде за межі формального існування, то тоді можна буде говорити про реальні результати, наразі необхідні українській спільноті заради досягнення миру та консолідації нашого суспільства.

Висновки. Підсумовуючи сказане, зазначимо, що протистояння церковних Києва та Москви триває, і немає близької перспективи його вирішення. РПЦ будь-яким чином намагається втримати в межах своєї канонічної території українську столицю. Східні сусіди добре розуміють, що без прив'язки до історичної Русі, вони втрачають свою генеалогію, а отже й історичне значення для "спасіння світу". Без Києва, як "другого Єрусалиму", "Третій Рим" не звучить переконливо. Утрачається візантійська спадковість. Саме тому маємо

сьогодні шалену протидію новоствореній ПЦУ, маємо ідею "руського міра", що проповідується з амвону, маємо присутність РПЦ через її структуру УПЦ по всій Україні, і по факту, наразі це найбільша за кількістю парафій конфесія, і саме тому відбувається агресія на Донбасі.

Варто відмітити, що війна на сході України породила величезну кількість позитивних зрушень у країні. Безсумнівно, війна – це зло, вона принесла розруху і смерть на наші землі. Але вона допомогла консолідуватися українському суспільству, розкрила та доповнила започатковану на Майдані ідею україноцентричної самоідентифікації. Об'єдналися проукраїнські церкви. Україна отримала статус автокефалії. Усе це – наслідок Майдану та Донбасу. Утрати непоправні, але є численні здобутки. Так, боротьба власне української церкви за право існування на своїй землі, започаткована ще на початку XX ст. триває. Стало чітко видно, хто стоїть на національній позиції.

Велика геополітика не оминула й Церкву. Світове протистояння Константинополя та Москви за першість у Вселенському православ'ї залишається відкритим. Це один із наріжних каменів, що значно уповільнює процес визнання української автокефалії. Небажання йти на компроміс та поступки між Фанаром та РПЦ наразі унеможлиблює проведення Синакису, про який просять світові ієрархи. З одного боку, на Криті 2016 р. чітко заявили про верховенство Соборності, а з іншого – самі відмовляються від утілення власних же заяв і підписаних документів у життя. Будемо сподіватися, що переможе все ж християнське начало над політичним і державницьким.

Новоутворена автокефальна церква лише розпочинає свій шлях, і він точно буде проукраїнським. Важливо, щоб перші кроки були суто церковні, направлені на мир. Подалі від політики, агресії та силових протистоянь за храми. Уже сьогодні спостерігаються моменти політизації та використання Церкви як виборчого інструмента влади. Будемо сподіватися, що Помісна українська церква не стане засобом політтехнології, а буде форпостом розбудови нового українського громадянського суспільства із власною національною самоідентифікацією наших громадян. І в цьому суспільстві місця війні не буде, оскільки Церква там дійсно з народом.

Перспективи подальшого дослідження теми необмежені. Православний світ на порозі доленосного рішення, і каменем спотикання тут якраз виявилось українське питання. Помісні церкви мали б зібратися на спільну нараду й там соборно прийняти єдиновірне рішення. Але саме зібрання під великим запитанням. Навіть у разі зібрання консенсус виглядає примарним, а у разі його відсутності всеправославна криза, ворожнеча та розірвання молитовного зв'язку лише поглибитися.

Список використаних джерел та літератури

1. Вавускос А. Должны ли Томосы об автокефалиях, выданные Вселенским Патриархатом, ратифицироваться поместными церквами? / пер. И. Бей: URL: <https://cerkvarium.org/ru/publikatsii/monitoring-smi/dolzhen-li-tomosy-ob-avtokefaliyakh-vydannye-vselskim-patriarkhatom-ratifikirovatsya-pomestnymi-tserkvami.html>. (дата звернення: 15.08.2019).
2. Встреча церковей станет судьбоносной для православия: URL: <https://seraphim.com.ua/seraphim/novosti-pravoslaviya/11910-vstrecha-tserkvej-stanet-sudbonosnoj-dlya-pravoslaviya>. (дата звернення: 15.08.2019).
3. В ПЦУ утворено комісію з між християнських відносин: URL: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/orthodox/ocu78071.
4. Гергелюк М. Канонічні та еkleзіологічні засади автокефального устрою Церков у структурі Вселенського православ'я: історичний контекст. Дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук. спеціальність 09.00.11 – релігієзнавство. Чернівці, 2014. 199 с.
5. Документи Святого і Великого Собору Православної Церкви. Крит, 2016. К. : Відкритий Православний Університет Святої Софії Премудрості, ДУХ І ЛІТЕРАТУРА, 2016. – 112 с.

6. Епіфаній (Думенко), митрополит. *РПЦ в Україні є останнім форпостом Путіна*. Радіо Свобода. Режим доступу : URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2632568-rpc-v-ukraini-e-ostannim-forpostom-putina-epifanij.html>. (дата звернення: 15.08.2019).
7. *Журнали заседаний Священного Синода РПЦ*. 2019. Журнал № 71. 15 октября. Режим доступа : URL:<http://www.patriarchia.ru/db/text/5283687.html>(дата звернення: 15.08.2019).
8. Кирилл (Гундяев), патриарх. *РПЦ не допустит отделения украинской церкви*. Режим доступа : URL:https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2016/11/161121_ru_s_cyril_ukr_church. (дата звернення: 15.08.2019).
9. Кирило (Говорун), архімандрит. Помилка Патріарха. *Місто*. – Четвер 21 лютого. 2019. Режим доступу : URL:<http://lenta.te.ua/society/2019/01/12/101033.html>. (дата звернення: 15.08.2019).
10. *Книга правил Святых Апостол, Святых Соборов Вселенских и Поместных и Святых Отец*. М. : Изд-во святителя Льва, Папы Римского, 2010. 447 с.
11. Колодний А. *Релігійне сьогодення України: роздуми, оцінки і прогнози* (тематична збірка вибраних статей і тез). К., 2009. 450 с.
12. *Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка*. / За заг. ред. Л. . Филипович і О. В. Горкуші. К. : Самміт-Книга, 2014. 656 с.
13. Олександр (Драбинко), митрополит. *Українська Церква: шлях до автокефалії. До дискусії навколо канонічного статусу, богослужбової мови та історії Української Церкви*. К. : Фонд пам'яті Блаженнішого Митрополита Володимира, ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. 684 с.
14. *Полонені на Донбасі і Московський патріархат. Що може зробити церква?* В Інтерв'ю Л. Филипович та А. Юраша. – Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/28185932.html>. (дата звернення: 17.08.2019).
15. Скворцов Д. *Сербская церковь разрывает евхаристическое общение с Варфоломеем*. Режим доступа : URL:<https://t-34-111.livejournal.com/908676.html>. (дата звернення: 15.08.2019).
16. Філарет (Денисенко), патріарх. *Порядок, який запропонували греки, нас не задовольняє. Нашій церкві треба новий Статут* В Інтерв'ю М. Глуховського. – Режим доступу : URL:<https://glavcom.ua/interviews/patriarh-filaret-poryadok-yakiy-zaproponuvali-greki-nas-ne-zadovolnyaje-nashiy-cerkvi-treba-noviy-statut--577409>. (дата звернення: 15.08.2019).
17. Чубарко В. Роль церкви в подіях Майдану: на матеріалах інтерв'ю. *Грані*. 2015. № 5 (121) травень. С. 6–11.

References (translated & transliterated)

1. Vavuskos, A. *Dolzhny li Tomosy ob avtokefaliyakh. vydannyye Vselenskim Patriarkhatom. ratifitsirovatsya pomestnymi tserkvami?* [Should Tomos about autocephaly issued by the Ecumenical Patriarchate be ratified by local churches?]: <https://cerkvarium.org/ru/publikatsii/monitoring-smi/dolzhny-li-tomosy-ob-avtokefaliyakh-vydannyye-vselenskim-patriarkhatom-ratifitsirovatsya-pomestnymi-tserkvami.html>. [in Russian].
2. *Vstrecha tserkvey stanet sud'bonosnoy dlya pravoslav'ya*. [The meeting of churches will be crucial for Orthodoxy]– Rezhym dostupa : <https://seraphim.com.ua/seraphim/novosti-pravoslaviya/11910-vstrecha-tserkvey-stanet-sudbonosnoj-dlya-pravoslaviya> [in Russian].
3. *V PTSU utvoreno komisiyu z mizh khrystyans'kykh vidnosyn*. [A committee on inter-Christian relations was formed at the OCU]: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/orthodox/ocu78071 [in Ukrainian].
4. Herheliuk, M. (2014). *Kanonichni ta ekleziolohichni zasady avtokefalnogo ustroiu Tserkov u strukturi Vselenskoho pravoslavia: istorychnyi kontekst*. [Canonical and ecclesiological foundations of the Autocephalous structure of the Churches in the structure of Universal Orthodoxy: a historical context] Dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filosof. nauk. Chernivtsi, 199 [in Ukrainian].
5. *Dokumenty Sviatoho i Velykoho Soboru Pravoslavnoi Tserkvy. Kryt, 2016 (2016)*. [Documents of the Holy and Great Council of the Orthodox Church. Crete, 2016]. Kyiv : Vidkrytyi Pravoslavnyi Universytet Sviatoi Sofii Premudrosti, DUKh I LITERA. [in Ukrainian].
6. *Epifanii (Dumenko), mytropolyt. RPTs v Ukraini ye ostannim forpostom Putina*. [The ROC in Ukraine is Putin's latest outpost] Rezhym dostupu: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2632568-rpc-v-ukraini-e-ostannim-forpostom-putina-epifanij.html>. [in Ukrainian].
7. *Zhurnaly zasedaniy Svyashchennogo Sinoda RPTs*. (2019). [Journals of the Holy Synod of the Russian Orthodox Church]: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5283687.html>. [in Russian].
8. *Kirill (Gundyayev). patriarkh. RPTs ne dopustit otdeleniya ukrainskoy tserkvi*. [ROC will not allow the separation of the Ukrainian church]: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2016/11/161121_ru_s_cyril_ukr_church. [in Russian].

9. Kyrylo (Hovorun), arkhimandryt. (2019). *Pomyłka Patriarkha*. [The error of the Patriarch]: <http://lenta.te.ua/society/2019/01/12/101033.html>. 2019 [in Ukrainian].
10. *Kniga pravil Svyatykh Apostol, Svyatykh Soborov Vselenskikh i Pomestnykh i Svyatykh Otets*. (2010). [The rule book of the Saints the Apostle, the Holy Councils of the Ecumenical and Local and Saints Father] M. : izd-vo svyatytya Lva. Papy Rimskogo. [in Russian].
11. Kolodnyi, A. (2009). *Relihiine sohodennia Ukrainy: rozdumy, otsinky i prohnozy* [Religious present of Ukraine: Reflections, Assessments and Forecasts] (tematychna zbirka vybranykh statei i tez). [in Ukrainian].
12. *Maidan i Tserkva. Khronika podii ta ekspertna otsinka*. (2014). [Maidan and the Church. Chronicle of events and peer review] K. : Sammit-Knyha. [in Ukrainian].
13. Oleksandr (Drabyanko), mytropolyt. (2018). *Ukrainska Tserkva: shliakh do avtokefalii. Do dyskusii navkolo kanonichnoho statusu, bohosluzhbovoi movy ta istorii Ukrainskoi Tserkvy*. [The Ukrainian church: the road to autocephaly]. K.: Fond pamiaty Blazhennishoho Mytropolyty Volodymyra, DUKh I LITERA. [in Ukrainian].
14. Fylypovych, L., Yurash, A. *Poloneni na Donbasi i Moskovskiy patriarkhat. Shcho mozhe zrobyty tserkva?* [Captives in the Donbass and the Moscow Patriarchate. What can the church do?] Rezhym dostupu: <https://www.radiosvoboda.org/a/28185932.html>. [in Ukrainian].
15. Skvortsov, D. *Serbskaya tserkov razryvayet evkharisticheskoye obshcheniye s Varfolomeyem*. [Serbian Church breaks eucharistic communion with Bartholomew] Rezhym dostupu: <https://t-34-111.livejournal.com/908676.html>. [in Russian].
16. Filaret (Denysenko), patriarkh. *Poriadok, yakyy zaproponuvaly hreky, nas ne zadovolniaie. Nashii tserkvi treba novyy Statut* [The order offered by the Greeks does not satisfy us. Our church needs a new charter]. *Interviu M. Hlukhovskoho*. Rezhym dostupu: <https://glavcom.ua/interviews/patriarh-filaret-poryadok-yakyy-zaproponuvali-greki-nas-ne-zadovolnyaie-nashiy-cerkvi-treba-noviy-statut--577409>. [in Ukrainian].
17. Chubarko, V. (2015). Rol tserkvy v podiiakh Maidanu: na materialakh interviiu. [The Church's role in Maidan events: interviews] Dnipro: *Hrani*. 5 (121), 6–11. [in Ukrainian].

Статтю отримано 16.10.2019 року
Прийнято до друку 11.11.2019 року